

ХРИСТО ШАНОВ

МОНАСТИРИТЕ
НА БЪЛГАРИЯ

Част II

София, 2024

© Издателство „Изток-Запад“, 2024

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на автора и на издателство „Изток-Запад“.

© Христо Пенчев Шанов, автор, снимки, 2024

© Румяна Дамянлиева, оформление на корицата, 2024

ISBN 978-619-01-1522-9

ХРИСТО ШАНОВ

МАНАСТИРИТЕ
~на~
БЪЛГАРИЯ

МАНАСТИРИ, МАНАСТИРИЩА,
СКИТОВЕ, МЕТОСИ И
ЕПИСКОПСКИ РЕЗИДЕНЦИИ
(IV-XXI ВЕК)

ЧАСТ
II

Съдържание

Типология на метосите	7
XV. Област Бургас	13
XVI. Област Ямбол	129
XVII. Област Сливен	161
XVIII. Област Хасково	215
XIX. Област Стара Загора	243
XX. Област Кърджали	299
XXI. Област Пловдив	321
XXII. Област Смолян	513
XXIII. Област Пазарджик	559

Типология на метосите

Ако в първата част от моята поредица „Манастирите на България“ се опитам да въведа читателите в историята и възникването на християнската религия и нейните институции, появата на манастирите и тяхното значение, то във втората част освен за манастирите ще спомена накратко и за техните метоси. „Метох“ от гръцки се превежда като „имащ дял“. В Южна България метосите са много повече, отколкото в Северна, особено в Рило-Родопския район и Тракия.

Темата за метосите в България е слабо проучена в сравнение с темата за манастирите и енорийските църкви, към които са принадлежали. Малко са авторите на публикации, които са се опитали да проучат и анализират тази не по-малко интересна и съществена част от историята, възникването и развитието на манастирите. В повечето случаи в публикациите за манастирите бегло се споменава за принадлежащите им скитове и метоси. На пръсти могат да се изброят авторите с принос към тази проблематика и те са предимно представители на историографията ни след 50-те години на XX в. Бих посочил публикацията на Ив. Радев „Таксидиоти и таксидиотство по българските земи XVIII–XIX в.“, на Н. Тулешков „Архитектура на българските манастири“ (1988), на Св. Тошев „Метосите в Станимака“ („Родопи“, кн. 9/1986 г.). Други автори се спират в изследванията си само на отделни метоси: Симеон Чунгаров за метоха на Хилендарския манастир в Асеновград (сп. „Духовна култура“, кн. 11/1965 г.); Кл. Рилец, „По въпроса за ликвидирането на риломанастирските таксиди в България“ (сп. „Духовна култура“, кн. 11–12/1969 г.).

В сложната схема на манастирообразуването, на неговото развитие и същност метосите по принцип имат второстепенна роля. Те са административно и верски

подчинени на манастира майка. Функцията им по замисъл е стопанска и верска. Би могло да се приеме, че причина за възникването им е била необходимостта на манастирския клир да има свое пред-

ставителство в места, където манастирът има икономически и духовни интереси. Метосите са най-вече филиали на добре утвърдени, известни и в повечето случаи богати манастирски обители, които могат да си позволят не само да ги създадат, да ги поддържат, но и разполагат с достатъчно монашески

ресурс, за да ги обживеят. (Това не се отнася за енорийските църковни метоси.)

Структурно-пространствено метосите са няколко типа:

- а) Сложен тип – метошки манастирски комплекс с наличност на култова сграда, стопански и жилищен двор със сгради и земеделско стопанство. Метошкият манастирски комплекс възникнал най-вече като филиал на по-голям и богат манастир и буквално повтарял манастирообразуващата му схема. Последователно се е оформял църковен, жилищен и стопански двор. (Вж. метосите на Рилския манастир в Самоков „Орлица“, „Пчелино“, манастира метох до с. Герман, Софийско.) Но имало и други, чиято изявена автономност се изразявала в индивидуалното им архитектурно-пространствено изграждане. Те не повтаряли буквално облика на големия манастир, а придобивали свой, като хармонично се вписвали в заобикалящата ги природна среда.
- б) Опростен тип – стопански метох с наличие на жилищно-стопански сгради и земеделско стопанство без храм. (Този тип метоси наподобявал малките турски чифлици.) Такъв тип метох е имало примерно в гр. Рила.
- в) Таксидиотски метох – обикновено представлявал едноетажна или двуетажна жилищна сграда със или без обособено в нея килийно училище, ситуирана във или извън църковния двор на енорийска църква, но принадлежаща на някой манастир. Таксидиотските метоси са били най-разпространеният тип по нашите земи и са имали огромно културно-историческо значение не само за манастира, който са представлявали, но и за християните, сред които са се подвизавали монасите таксидиоти, изпратени от него – особено в случаите, когато към метоха възниквало училище. Метохът се превръщал в религиозно-културно и просветителско огнище, заемащо важно място в живота на местните жители. Таксидиотите, освен че събирали помощи за манастира, са имали като задача да организират поклонници за посещението му в деня на патронния храм или друг по-голям църковен праз-

ник. Монасите, изпратени на таксид, освен че задоволявали духовните си потребности в близката енорийска църква, но много често, особено при липса на местен свещеник, сами извършвали религиозните ритуали сред местното население. Те били не само духовни, но и книжовно-просветни пастири, учители и водачи.

- г) Енорийски метох или метох към местната църква. Най-често бил сграда в двора на селската църква. Не принадлежал на никой манастир, а се управлявал от местния свещеник, епитропите или църковното настоятелство. Наричали го още килията и обикновено в него възниквало килийно училище, в което учител бил самият свещеник или някой местен просветен човек. Трябва да отбележа, че

в типологията на енорийския и таксидиотския метох няма голяма разлика. Като структура, като архитектурен ансамбъл те имали проста схема – църковен двор, храм и жилищна постройка, със или без обособено в нея училище. Разновидност били случаите, когато таксидиотският метох не бил в чертите на църковния имот, а в жилищна сграда някъде в селището, докато енорийският метох бил винаги в близост до църквата. Временното или за по-продължителен период използване на енорийския метох от таксидиоти е променяло само юридическия статус на метоха, но не е влияело на типологичната схема. Монасите, представители обикновено на богат манастир, са имали средства да наемат или купят сграда за метох и най-удобна

била онази, която се намирала в непосредствена близост до храма, където по-лесно се установявала връзката с местните християни, сред които трябвало да утвърждават мисията си.

Това многообразие от различни видове метоси като че ли най-добре е запазено и може да се идентифицира най-вече в Южна България и по-точно в Рило-Родопската област. В стратиграфията на времето тук могат да се разчетат разновидности в типологията на метоси от времето на Средновековието до Късното възраждане. По време на османското владичество монахът таксидиот е бил длъжен да се представи първо на турската власт, след което получавал разрешителна тапия да върши работата си.

Но енорийски или манастирски, стопански или таксидиотски, с проста или сложна типологична схема, с разнообразния си архитектурно-художествен облик метосите са оставили своя емоционален, духовен и културно-истори-

чески спомен в народното съзнание, в българското битие. Специално в Тракия, Родопите, Пиринска Македония те са били носители на послания от големите духовни пулсатори на Атон, Йерусалим, от Рилската света обител и други по-малки, но не по-малко значими духовни огнища. Такъв духовен пулсатор е българският Зографски манастир „Св. Георги Победоносец“, на който показвам няколко архивни кадъра в тази уводна част на втори том от поредицата „Манастирите на България“. Дори най-малките зрънца от великолепната броеница на метосите, пръснати по нашите земи – църковните енорийски метоси – достойно са изпълнявали мисията си, заради която са били създадени. Защото духовниците им, будната съвест на една народност, капсулирана в робство, директно „са говорели с Бога“.

ЛИТЕРАТУРА

Анджелов, Д. Брацигово до Освобождението. // Родопи, кн. 7, 1974.

Барбов, Ст. Ив. Ставреков, М. Манолова. Из учебното дело на Левочево. // Родопи, кн. 5, 1967.

Гиздова, Н. Нови данни за крепостта Цепина. // Родопи, кн. 2, 1973.

Гиневски, Хр. Родопското възраждане. Смолян, 1994.

Грозданова, Ел. Османотурски документи от архивната сбирка на гр. Белово за историята на населението на Родопският край. БАН. Родопски сборник V. 1983.

- Дафовски, Д.** Страници за забрава. Една книга за с. Петково. Кърджали, 1998.
- Делирадев, П.** Принос към историческата география на Тракия. Т. II, 1953.
- Дерибеев, Б.** Ахрида. Пловдив, 1987.
- Зоински, И.** Росен Даскалов. Равногор. С., 1982.
- Морева, Р.** Средновековният град Станимахос. // Родопи, кн. 11, 1976; също: Нови данни за метоха на Бачковския манастир. // Родопи, кн. 11, 1979.
- Иванов, Н.** Бит, дух и настроения сред няколко източнородопски села. // Арденска дума. Кърджали 1938–1939.
- Петров, П.** По следите на насието. С., 1972.
- Прашков, Л., Ат. Шаренков.** Паметници на културата на Св. гора – Атон. С., 1987.
- Пунев, Ат.** История на Пещерската община. С., 1996.
- Радев, Ив.** Таксидиоти и таксидиотство по българските земи. XVIII–XIX в. В. Търново, 1996.
- Симеонов, Н.** Из историята на учебното дело в Ахъчелеби. // Родопи, кн. 9, 1973.
- Ставрев, В.** Новонамерен среднобългарски писмен паметник. // Сп. „Родопски напредък“, кн. 3–4, 1909.
- Стоилов, Кр.** В колесницата на слънцето из родопската Света гора. Асеновградските параклиси – култ и календар. С., 1997.
- Тошев, Св.** Метосите в Станимака. // Родопи, кн. 9, 1986.
- Тулешков, Н.** Архитектура на българските манастири. 1988.
- Филипов, Н.** Воден през вековете 1996.
- Хайтов, Н.** Асеновград в миналото. Пловдив, 1983.
- Хайтов, Н.** Село Яврово. С., 1958.
- Хрисчев, Ат.** Нов препис на Беловската хроника. Сб. „Славиеви гори“. Т. I. Пазарджик, 1994.
- Шанов, Хр.** Типология на метосите и тяхната идентификация в Родопите. // Родопи, бр. 2 (6), 2004.

XV. Област Бургас

1. Манастир „Св. Никола“ – с. Емона, общ. Несебър

Намирал се е на нос Емине на около 20 км североизточно от Несебър, при стръмните спусъци на последните източни склонове на Стара планина, в м. Ниското. Това е на 1,5 км източно от съществувалото доскоро военно поделение.

В далечното минало цялата местност около нос Емине се е наричала Палеокастро и имало градище на самия нос. Арабският пътешественик Идриси споменава крепостта Емине като Аймен. Развалините на манастира „Св. Никола“ са северно от крепостта. Манастирът е бил изграден в близост до езически храм на Юпитер. Свързан е с името на българския кратковременен владетел Мицо Асен. Той излиза на историческата сцена след убийството на Калиман през 1256 г. в качеството си на зет на цар Иван Асен II, тъй като бил женен за дъщеря му Мария от брака на царя с Ирина Комнина. Мицо е царувал от 1256 до 1263 г. След конфликт с Константин Тих, който заел търновския престол към 1257 г., Мицо се оттеглил от столицата и владееел земите около Месемврия. Сякъл е монети в периода 1261–1263 г., като в една от емисиите от този период има изображение на св. Никола. Имитирал е монетите

на Михаил VIII Палеолог. В Криптата в София се пази икона на св. Никола с произход от царския ред на иконостаса на Емонската манастирска църква, като образът на светеца е идентичен с този от монетите на Мицо.

Емонският манастир е споменат в един хрисовул от 1395 г., уж даден от цар Иван Александър на построения от съпругата му Севина манастир, в който се казва: „заповядва царството ми с настоящия освободителен и божествен

златопечатник... щото този манастир на светия мироточец Никола да бъде несмушаван, необезсилван, неприкосновен и необезпокояван с каквато и да е тегоба – царска, църковна и властелска.“ Хрисовулът се смята за фалшификат, направен от монасите с оглед запазването на манастирските интереси от домогванията на Месемврийския митрополит, който дългосрочно имал щения към имотите на манастирското братство. Нито годината отговаря на времето на Иван Александър, нито пък той е имал жена с подобно име. С Иван Александър по-скоро може да се направи връзка чрез друга грамота, дадена на манастира през 1399 г. Това е грамотата на император Йоан VII Палеолог (1390–1408), който е внук на Иван Александър по майчина линия. Според житието си в този манастир известно време е пребивавал Теодосий Търновски в Гора Емонска Евкисипонта. Тук през 1337 г. монах Методий Гелист по времето на Иван Александър и тър-

новския патриарх Теодосий преписал едно тълковно евангелие. По това време в манастира е съществувала жилищно-отбранителна кула. Този манастир е един от месемврийското съзвездие от манастири, а Месемврия била взета от турците веднъж през 1396 г. от Турхан и втори път – през 1453 г. Вероятно манастирът е надживял турското нашествие, както и по-късните пиратски набези, тъй като името му се среща и в две други „патриаршески“ грамоти – едната от 1723, а втората от 1835 г., издадена от патриарх Константин II. В първата от тях се казва, че на манастира се връщат отнетите по-рано права и отново ставал ставропигиален. Писана е по времето на патриарх Йеремия. В написаното от патриарх Йеремия се казва, че манастирът в знак на подчинение трябва да дава на Цариградската патриаршия 2 оки восък. Във втората грамота – на патриарх Константин II, се споменават големите нещастия, сполетели манастирската обител. Манастирът бил

опожарен, останал без монаси, изгубил предишното си богатство и причина за всичко били политическите безредици в района. Най-вероятно събитията се отнасят за 1805 г., когато е бил опожарен и ограбен от кърджалиите на Тръстеникоглу и аяните Одаджиоглу Сейфула и Мехмед Хасеки, когато монасите били изклани върху една скала.

Страдал е и преди, най-вече през XVII в., когато често е бил ограбван от казаците. С грамотата от 1835 г. на манастира се връщала самостоятелността, но той никога повече не достигнал някогашния си разцвет. Възстановен бил отново от митрополит Григорий, който го поставил под свое попечителство. При съществуване манастирът по различни причини се е местил на три места. Най-старата застройка е била разрушена след казашко нападение през XVI в. Построен бил отново на около 600 м разстояние от старите зидове, но на високото място, на нос над морето. От този период на съществуване е отбелязан в материалите на една френска експедиция, в австрийска военна карта, в руската военна карта на Горюнин, а през 1786 г. Венцел фон Броняр е записал, че над с. Емине има чудотворна калугерска църква. Бележки за манастира е направил френският географ Жан Никола Белен (1703–1772). Отбелязано е, че монасите от манастира продавали храна на всеки, който слезе на пристана. Свлачище отнесло източната част на манастира в морето и от този втори строителен период е останало едно водохранилище с конична форма и зидове от постройка. По време на Руско-турската война от 1828–1829 г. между манастира и калето имало разположена турска батарея.

Към средата на XIX в. манастирът е в упадък. През 1847 г. манастирската църква е построена отново на около 200 м по-на запад от старото място. След споменаването на манастира в грамотата на патриарх Константин II от 1835 г., през 1865 г. друг духовник, Варненският митрополит Йоаким, в едно писмо до патриарха от 30 април описва манастира, че лежи в красива местност сред стара дъбова гора, но е в развалини. При все това в документите му е отбелязано, че притежавал 30 000 корена лозя, 2 мелници, овце, кози, земи и гори. Същевременно имал дългове от 125,258 гроша. От него била останала само църквата, която според Йоаким „е нова и е от камък“. Преценката на митрополита била, че ако светата обител е била по-добре управлявана, щяла да има доход над 50 000 гроша и там можело да се открие и поддържа едно училище за духовници, от каквото регионът имал нужда. Въпреки това манастирът и неговият настояник се ползвали с голямо уважение от околното българско

население. Доказателство за това било огромното мнозинство поклонници, които се събирали на традиционния ежегоден събор на Никулден.

По-късно с едно циркулярно писмо от 1 ноември 1865 г. Вселенският патриарх и Св. синод в Цариград задължили митрополитите да осигурят всички манастирски и църковни недвижими имоти и училищата с необходимите документи за собственост, границите и размера им в декари и да затегнат финансовата дисциплина. Към 1878 г. църквата била отново пропукувана и през 1894 г. била заменена с нова. Манастирът все още имал по 1–2 монаси, ниви и гори. Постройките на манастира около църквата са били паянтови и затова около сегашната църква, съществуваща като параклис, няма следи от тях. Най-вероятните причини манастирът да започне да запада са били непрекъснатите – почти през цялото време на съществуването му – разпри между игумените му с месемврийските

митрополити за неговата ставропигиалност. В решаването на споровете се разчитало на намесата на Варненския митрополит. Докъм 1932 г. в съществуващата и сега църква се е служело и тя е била действаща. През 1940 г. иконите от храма са били прибрани заедно с архиерейския трон в Поморийския манастир „Св. Георги“. Олтарният камък и трапезната маса са още на мястото си в запустялата църква. Те са направени от бял мрамор. Върху трапезната маса личат надписи на гръцки език с имената на местни ктитори. Самата църква е еднокорабна, засводена, триконхална отвътре, с емпория и открита нартика от запад. Посредством дървена стълба от западния вход се стигало до емпорията. Сега и стълбата, и емпорията липсват. Градежът на храма е от добре обработени каменни блокчета от светложълт варовик. Двата певника от север и юг са изразени външно като ризалити, но отвътре са с полукръгли конхи. Апсидата от изток е седмостенна. Размерите

на църквата са 20,50 x 8,50 м. Покривът е двускатен. На западната фасада има релефна украса – изображения на дракон и два гълъба с разперени крила и допрени човки. Запазен е фрагмент от мраморна чешма и изображение на нос от кораб. В речника на местните жители църквата параклис, маркираща последното нахождение на

стария манастир, фигурира като Горната църква.

В околните склонове на Емонския дял на Стара планина са се намирали скитовете на този манастир – „Св. Ана“ и „Св. Антоний“. В „Св. Антоний“ през 1349 г. е пребивавал Теодосий

Търновски, а няколко години по-късно заедно с приятеля му Ромил са посетили и няколко други месемврийски манастира.

Западно от с. Емона, на вр. Св. Илия, има основи от параклис, вероятно дал името на върха.

ЛИТЕРАТУРА

Авторско проучване на място. 1986.

Андреев, Ив. Чудесата на Св. Николай Чудотворец в България. С., 1993.

Археологическа карта на България. Материали на НДА при НИПК. 1990.

Божилков, И. Фамилията на Асеневци. С., 1985.

Гагова, Кр. Тракия през Българското средновековие. С., 1995.

Гюзелев, В. CHRONICON MESEMBRIAE (Бележки върху историята на Българското Черноморие в периода 1366–1448. С., 1975. Годишник на Софийския университет. Исторически факултет, кн. III, История. Т. LXVI. 1972/73).

Гюзелев, В. Несебърската архиепископия – митрополия и нейните църкви и манастири. // Сп. „Проблеми на изкуството“, кн. 1/2004.

Гюзелев, В. Образование и грамотност в България през XIII–XIV в. // Исторически преглед, кн. 5, 1983.

Гюзелев, В. Средновековна България в светлината на нови извори. С., 1981.

Гюзелев, В. Училища, скриптории, библиотеки и знания в България. XIII–XIV в. С., 1985.

Делирадев, П. Принос към историческата география на Тракия, Т. I, БАН, 1953.

Димова, Ст. Сякъл ли е монети цар Мицо Асен в Месемврия. // Сп. „Проблеми на изкуството“, кн. 1/2004.

Дуйчев, Ив. Из старата българска книжнина. II, С., 1944.

Златарски, В. Житието на св. Теодосий Търновски. Сб. НУ. XX. 1904.

Иречек, К. История на българите. С., 1982.

Иречек, К. Пътувания по България. Пловдив, 1899.

Кузев, А., В. Гюзелев. Сб. Български средновековни градове и крепости. I. Варна. 1971 и 1981.

Лазаров, М., В. Гюзелев, Е. Грозданова, В. Тонев. История на Поморие. Анхило от древността до Освобождението. Поморие. 2000.

Миков, В., Ив. П. Орманджиев. България. Бележити исторически селища и местности. 1936. Табаков, С. Опит за история на град Сливен. С., 1986.

Митрополит **Йоаким** и неговата кореспонденция. С., 1934.

Мутафчиев, П. Към историята на месемврийските манастири. Избрани произведения, Т. I, С., 1973.

Нешев, Г. Български до възрожденски културно-народностни средища. С., 1977.

- Нешев, Г.** Стари манастири в Странджа. Сб. Културно-историческо наследство на Странджа-Сакар. С., 1987.
- Ников, П.** Българското възраждане във Варна и Варненско. Митрополит Йоаким и неговата кореспонденция. С., 1934.
- Овчаров, Т.** Българските манастири XII–XVII в. В. Търново, 2004.
- Попов, М.** Българските манастири. С., 1927.
- Сборник** Културно-историческо наследство на Странджа-Сакар. С., 1987.
- Свинтила, Вл.** Ролята на манастирите в българския културен живот. МПК кн. 5, 1981.
- Тодорова, Е.** Неизвестно френско списание за западния черноморски бряг от 1738 г. ИНМВ, XXII, Варна, 1987.
- Тодорова, О.** Православната църква и българите. XV–XVIII в. С., 1997.
- Тонев, В.** Българското Черноморие през Възраждането. С., 1995.
- Тонев, В.** Из миналото на Поморие (Анхиало) през XVIII и XIX в. Архив за поселищните проучвания, кн. 3–4, 1994.
- Тотешев, А.** Манастирите в Несебър. ИНИМ, г. IX, 1992.
- Тотешев, А.** Нови сведения за миналото на с. Емона, Бургаска област. ГНАМ, VIII, С., 1992.
- Чавръков, Г.** Средища на българската книжовност IX–XVIII в. С., 1987.
- Шкорпиа, К. и Х.** Североизточна България в географско и археологическо отношение. СБНУ, VIII, 1892.
- Шкорпиа, К. и Х.** Черноморското крайбрежие и съседните подбалкански страни в Южна България. Сб. НУ, III, 1890.
- Юбилеен** сборник „Българското село“. С., 1931.

2. Емонски манастир „Св. Неделя“ – с. Емона, общ. Несебър

Освен известния манастир „Св. Никола“ в землището на някогашното село Еминекьой е имало още няколко манастира. Един от тях е малкият манастир „Св. Неделя“, който се намирал южно от селото и югозападно от съществуващото до 90-те години на XX в. военно поделение на нос Емине. В едно френско списание от 1738 г. е отбелязано, че на западния черноморски бряг на нос Емине бурни има малък калугерски

манастир с гръцки монаси, които търгували с хранителни стоки и ги предлагали на всеки, който слезе на пристана. Предполага се, че манастирчето е просъществувало до края на XVIII в., когато селото е било голямо и е отбелязано в турските регистри с около 1000 къщи, но е било унищожено от кърджалиите. Възможно е в някой период от време да е било **скит** на стария манастир „Св. Никола“.

ЛИТЕРАТУРА

Тотешев, А. Нови сведения за миналото на с. Емона, Бургаска област. ГННАМ. VIII, С., 1992.

3. Емонски манастир „Св. Георги“ – с. Емона, общ. Несебър

Малкото манастирче „Св. Георги“ е било ситуирано на самия морски бряг. Между това манастирче и другото – „Св. Неделя“, е имало изчезнал пристан, който обслужвал и двете. Монасите са предлагали различни стоки. За руините на „Св. Георги“ споменава Ф. Каниц, както и един местен информатор по време на експедицията „Месемврия–Хемус“.

ЛИТЕРАТУРА

Сборник Български средновековни градове и крепости. Градове и крепости по Дунав и Черно море. Т. I, 1981.

Тотешев, А. Нови сведения за миналото на с. Емона, Бургаска област. ГННАМ. VIII, С., 1992.

Шкорпил, К. и Х. Североизточна България в географско и археологическо отношение. СБНУ, VIII, 1892.

4. Манастирски скит „Св. Антоний“ до с. Емона, общ. Несебър

Според житието, написано от Евтимий Търновски, в този скит на Емонския средновековен манастир „Св. Никола“ е пребивавал Теодосий Търновски през 1349 г., а по-късно отново е идвал заедно с Ромил Видински, след което двамата посетили няколко други месемврийски манастира. Теодосий пристигнал тук от Солун, след което заминал за Константинопол.

ЛИТЕРАТУРА

Нешев, Г. Стари манастири в Странджа. Сб. „Културноисторическо наследство на Странджа-Сакар“. С., 1987.

Табаков, С. Опит за история на град Сливен. С., 1986.

Тотешев, А. Манастирите в Несебър. ИНИМ, г. IX, 1992.

5. Манастир „Св. Троица“ – с. Емона, общ. Несебър

Останките на този манастир се търсят в м. Старо манастирище в землището на с. Емона, където са разкрити каменните основи на църква и няколко постройки.

Манастирът е споменат в документ на патриарх Партений I от 1641 г., съхраняван в Парижката национална библиотека.

ЛИТЕРАТУРА

Тотешев, А. Манастирите в Несебър. ИНИМ, г. IX, 1992.

Шкорпил, К. и Х. Черноморското крайбрежие и съседните подбалкански страни в Южна България. Сб. НУ, III, 1890.

6. Манастирище „Св. Илия“ – с. Св. Влас, общ. Несебър

Развалините на това средновековно манастирче се намират на едноименния връх Св. Илия в м. Палеокастро или Равника, на 2 км североизточно от курортното селище Св. Влас. Било е скит на по-големия манастир „Св. Власий“ до едноименното селище. Личат само основите на сгради с размери 10хб м, ориентирани на североизток. Градежът е от полуобработен местен камък, тухли и тегули, в среда от вековни дъбови дървета. Манастирището е заемало площ от около 2 дка с почти квадратен план, което личи по разхвърляните наоколо камъни и строителна керамика. Набли-

зо има следи от късносредновековно селище. Находките от битова керамика датират от XVII–XVIII в. Манастирът е споменат в една патриаршеска грамота от XIV в. За руините му споменава Ф. Каниц, а по-късно и К. Шкорпил, когато го е проучвал в края на XIX в. До началото на XIX в. манастирската църква е служела за енорийски храм на споменатото по-горе късносредновековно селище Манастиркьой. Източно от храма е бил разкрит гроб. Сто години по-късно, около първите години на XX в., мястото е било белязано с оброк, около който на Илинден се е правел курбан с водосвет.

ЛИТЕРАТУРА

Гюзелев, В. Несебърската архиепископия – митрополия и нейните църкви и манастири.

// Сп. „Проблеми на изкуството“, кн. 1/2004.

Русев, Ив. Български възрожденски църкви и манастири. Варна. 2000.

Тотешев, А. Нови сведения за миналото на с. Емона, Бургаска област. ГННАМ. VIII, С., 1992. Сб. Български средновековни градове и крепости. Градове и крепости по Дунав и Черно море. Т. I, 1981.

7. Месемврийски манастир „Св. Власий“ – с. Св. Влас, общ. Несебър

Старите имена на селото са Манастир-кьой и Кючюк манастир. Намира се на северния бряг на Несебърския залив, на около 10 км от Несебър и на 30 км от Бургас. Името му идва от съществувалия източно от селото в миналото византийски манастир, посветен на св. Власий, или Агиос Влахиос на гръцки, известен още като манастир „Влахерна“. Името му е взето от месността, където се намирал. Наблизо е минавал припонтийският римски път от Месемврия, а в подстъпите на манастира е имало останки от римска пътна станция. Тя се е намирала на десния западен бряг на дола Паша мезар и р. Канела, чиито води са текли на юг между вр. Кедър и Чушме баир.

Манастирът е локализиран на 1,5 км от центъра на село Свети Влас вдясно от курортния комплекс Елените, на десния бряг на сегашното суходолие на р. Канела. Бил е разположен над високия бряг върху терен с наклон на юг и надморска височина 30 м. Заемал е площ от 2,3 дка. Имал е два скита: до вр. Палеокастро северозападно от селото са останките на манастирчето „Св. Илия“, а източно на морския бряг е „Св. Петър“.

Стените на църквата били с дебелина 0,75 м, а разстоянието между тях – 3,80 м. Градежът е от камък и хоросан със суперструкция до 2 м. Църквата е била еднокорабна, едноапсидна постройка с двускатен покрив. На терена личат деструкции от зидове и фрагменти от битова и строителна керамика. Фрагментите от битовата керамика са покрити с полихромна украса, гледжосани и се датират от XVI–XVIII в. След завладяването на Месемврия от българите през 1332 г. манастирът заедно с още няколко други станал ставропигиален, подчинен на Търновската патриаршия. С грамота от 1379 г. обаче Йоан V Палеолог върнал манастирите в този район на Месемврийския митрополит.

Най-ранни данни за манастира има в една грамота на цар Иван Александър от 1341 г., а след това – в няколко хрисовула от византийски императори, проучвани от историците Киперт, Константинидис, В. Гюзелев, П. Мутафчиев и Ив. Богданов. Споменат е и в една преписка между византийския император Йоан V Палеолог (1331–1391) и Месемврийския митрополит. Документът е преподписан

и от Солунския митрополит Исидор през 1379 г. Според тази императорска простагма манастирът, както и останалите три месемврийски манастира, минавали на прякото подчинение на местния митрополит. Документът се смята от учените за фалшификат и се опровергава от една патриаршеска грамота от 1381 г., в която се потвърждава ставропигиалността както на този, така и на останалите три манастира. Манастирът е плащал лепта само на Константинополския патриарх, а до 1366 г. е бил подчинен на Търновската патриаршия. Така че попадал ту в български, ту във византийски ръце – според това кой е владеел региона. Функционирал е няколко столетия. Смята се, че е разсипан през първата половина на XVII в. от руски пирати. Константинодис предполага, че този манастир, както и останалите около Месемврия, са били разрушени за последно през 1805 г. от кърджалиите. Около него са се заселили бежанци от изчезналото село Манастиркъой, за да търсят закрила от светеца. В края на XIX в. братя Шкорпил намерили основите на манастирската църква с ос югоизток, широки 3,53 м и дебелина на зида 0,74 м. На север от църквата е имало основи от правоъгълна сграда, а още по-на север от нея личали остатъците от жилищата на монасите.

ЛИТЕРАТУРА

Гюзелев, В. Извори за средновековната история на България VII–XV в. в австрийските ръкописни сбирки и архиви. Т. I, С., 1994.

От юг до самата църква е имало зидове от двуделна каменна сграда. Само в градежа на храма е имало употребен хоросан. Целият комплекс е бил ограден от каменен зид. До 1920 г. още можело да се види част от източната фасада на църквата, но иманярите я унищожили. Върху останалата част от манастирския комплекс, също в руини, през втората половина на XX в. са били направени частни свинарници. През 1829 г. в околностите на стария манастир е станала историческа битка. Турците били изненадани и разбити от преминалите през Балкана руски войски. Осман паша, вместо да отстъпи към Анхиало (Поморие), се затворил в Несебър с 2000 войници, но генерал Рот и адмирал Грейг го принудили да капитулира.

Съвременната църква, приемница на манастирската, е изградена върху старите основи през 2008 г. и сега попада в центъра на курортното селище. Тя е с размери на катедрала с тристепенна камбанария над нартекса и отделен купол над наоса. От запад има открита галерия с аркада между носещите колони. През 2009 г. в нея са поставени частици от мощите на св. Власий, епископ Севастийски. Тук се пазят в специален реликвариум частици от кръста Господен. Иконостасът е изработен от пловдивски майстори.

- Гюзелев**, В. Несебърската архиепископия – митрополия и нейните църкви и манастири. // Сп. „Проблеми на изкуството“, кн. 1/2004.
- Делирадев**, П. Принос към историческата география на Тракия. Т. I, БАН, 1953.
- Делирадев**, П. Пътувания из България. Кн. 4. С., 1946.
- Дуйчев**, Ив. Из старата българска книжнина. Т. II, С., 1944.
- Снегаров**, Ив. Турското владичество, пречка за културното развитие на българския народ и другите балкански народи. С., БАН. 1958.
- Иванчев, Ив. Несебър и неговите къщи. С., 1957.
- Кузев**, А. Емона и Козяк. Сб. „Български средновековни градове и крепости. Градове и крепости по Дунав и Черно море“. Т. I, 1981.
- Миков**, В., Ив. П. **Орманджиев**. България. Бележити исторически селища и местности. 1936.
- Мутафчиев**, П. Към историята на месемврийските манастири. Избрани произведения. Т. I, С., 1973.
- Овчаров**, Т. Българските манастири XII–XVII в. В. Търново, 2004.
- Попов**, Р. Археологически бележки за Месемврийско. ГНМ за 1920 г. С., 1921.
- Русев**, Ив. Български възрожденски църкви и манастири. Варна. 2000.
- Тонев**, В. Българското Черноморие през Възраждането. С., 1995.
- Тотешев**, А. Манастирите в Несебър. ИНИМ, г. IX, 1992.
- Трифенова**, Й., Н. **Руева**, С. **Петрова**. Пътеводител България. Чудотворни икони, манастири и лековити места. С., 2011.
- Чавръков**, Г. Средища на българската книжовност IX–XVIII в. С., 1987.
- Юбилеен** сборник „Българското село“. С., 1931.

8. Манастир „Св. Андрей Първозвани“ до с. Св. Влас, общ. Несебър

Останките му са ситуирани на километър северозападно от с. Свети Влас, в подстъпите на най-източните спусъци на Стара планина в м. Аязмото. В австрийска щабна карта на Балканския полуостров от 1880 г. са отбелязани като манастири „Св. Андрей Първозвани“ на северозапад от село Свети Влас, „Св. Илия“ на североизток от селото, още един „Св. Илия II“, „Св. Георги“ и „Св. Никола“ – по източния склон на

връх Св. Илия, който се възвисява на запад от с. Емона като последен връх от Стара планина. От всичките манастири е запазен като параклис само „Св. Никола“.

Манастирът „Св. Андрей“ е бил проучван от К. Шкорпил, но материалите не били публикувани. Проучван е и от археолога Иван Велков. За руините на „Св. Андрей“ пише и Ф. Каниц. Според В. Гюзелев в манастира е имало скрип-

торий, но той не посочва изворите за това сведение.

На километър западно от Св. Влас имало параклис с аязмо и одая, открити от местния свещеник поп Манол през 1903 г. Параклисът бил с размери 7,50x2,00 м, със зид 0,96 м, с полукръгла апсида, еднокорабен, с нартекс от запад и с входове от север, запад и юг. Според план, начертан от Шкорпил в по-късно време, от запад е бил направен по-широк от църквата ексонартекс с две последователни помещения по оста изток-запад. Пристройката от запад била от ломен камък на кална спойка. Източното помещение било с размери 4,0x5,0 м, а следващото, най-западното било 5,0x5,0 м и имало вход към източното. Градежът на параклиса бил от ломен камък, тикли, тухли и хоросан. В средата на апсидата имало изворче, което служело за аязмо и се наричало „Св. Андрей“. В южния сектор на манастирския имот е имало следи от верижно разположени постройки, силно разкопани от иманяри.

ЛИТЕРАТУРА

- Археологическа** карта на България. Материали на НДА при НИПК. 1993.
- Гюзелев, В.** Несебърската архиепископия – митрополия и нейните църкви и манастири. // Сп. „Проблеми на изкуството“, кн. 1/2004.
- Гюзелев, В.** Очерк към историята на град Несебър в периода 1352–1453. ГСУ. ФИФ. LXIV, 3, 1970.
- Попов, Р.** Археологически бележки за Месемврийско. ГНМ за 1920 г. С., 1921.
- Русев, Ив.** Български възрожденски църкви и манастири. Варна. 2000.
- Сборник** Български средновековни градове и крепости. Градове и крепости по Дунав и Черно море. Т. I, 1981.
- Тонев, В.** Българското Черноморие през Възраждането. С., 1995.
- Тотешев, А.** Манастирите в Несебър. ИНИМ, г. IX, 1992.

Намерените тук монети са от различни периоди – от Юстиниан до XVIII в. Около аязмото по данни на Ив. Велков се е правел събор с водосвет и курбан на Андреевден. Източно от параклиса с аязмото били разкрити три гроба, ограбени от иманярите. На 5–6 м от аязмото имало построена нова чешма, в която били вградени като сполитични колони, а около нея били разхвърляни бази и части от капители. Водата за чешмата идвала от каптажа на аязмото.

През XVII в. манастирът притежавал земи, вятърни мелници, животни и таляни за улов на риба. Параклисът с аязмото бил възстановен през 40-те години на XX в. и в него се служело. Много от материалите от манастира били използвани при изграждането на селскостопанските постройки на ТКЗС. Под манастира е имало античен бански комплекс.

Манастирът „Св. Андрей“ се определя като късноантичен и средновековен култов комплекс.

9. Месемврийски манастир „Св. Богородица Агиосоритиса“ до Несебър

Намирал се е край лозята по пътя за Анхиало (Поморие) след провлака, където сега са построени хотели и почивни станции на морския бряг. Споменат е заедно с останалите три месемврийски манастира в няколко патриаршески и царски грамоти като ставропигиален манастир. Бил е управляван на екзархически начала от местния митрополит, но е плащал данъци на Константинополската патриаршия. Повечето писмени извори за него са от XIV в. В периода 1332–1367 г. манастирът е бил подчинен на Търновската патриаршия, а след това попада в територията на Византийската империя и е бил под опеката на Цариградската патриаршия. В грамотата, дадена през 1379 г. от император Йоан V Палеолог, с която утвърждава правата на Месемврийския митрополит и попечителството му над манастирите, е споменато името „Св. Богородица Аги-

осоритиса“. Петър Мутафчиев смята тази грамота за фалшификат, тъй като във всички останали извори четирите месемврийски манастира се наричат „царски“ и „патриаршески“ и не са подчинени на местния митрополит – освен дължимото духовно чинопоклонничество. Предполага се, че дори след падането на Константинопол през 1453 г. под турско владичество Несебърската митрополия е запазила целостта и материалните си владения. Ако се съди по един султански ферман, даден на Цариградския патриарх Генадий Схоларий, тази лоялност е траяла до края на XVI в. За този манастир има данни, че е имал собствена флота.

През 1920 г. в лозята наблизо е била разкопана стара църква, но Иван Велков предполага, че манастирът „Св. Богородица Агиосоритиса“ се е намирал на около 300–400 м югозападно от нея.

ЛИТЕРАТУРА

- Гюзелев, В.** Извори за средновековната история на България VII–XV в. в австрийските ръкописни сбирки и архиви. Т. I, С., 1994.
- Гюзелев, В.** Несебърската архиепископия – митрополия и нейните църкви и манастири. // Сп. „Проблеми на изкуството“, кн. 1, 2004.
- Делирадев, П.** Принос към историческата география на Тракия, Т. I, БАН, 1953.
- Дуйчев, Ив.** Из старата българска книжнина. Т. II, С., 1944. Иречек, К. Пътувания по България. Пловдив, 1899.
- Иванчев, Ив.** Несебър и неговите къщи. С., 1957.
- Михайлов, Д.** Несебър. Исторически очерк. 1965.
- Мутафчиев, П.** Към историята на месемврийските манастири. Избрани произведения, Т. I, С., 1973.
- Рашенов, Ал.** Месемврийски църкви. Несебър. 2006.

Тонев, В. Българското Черноморие през Възраждането. С., 1995.

Тотешев, А. Манастирите в Несебър. ИНИМ, г. IX, 1992.

10. Месемврийски манастир „Св. Богородица Елеуса“ в Несебър

Манастирът се е намирал в северната част на Несебър (Месемврия) над самия морски бряг, в едноименната местност Айалеуса и е един от споменатите във вече коментираната грамота на император Йоан V Палеолог месемврийски манастири, както и в няколко патриаршески и царски грамоти от XIV в. Има го и в една патриаршеска грамота за предаване на няколко ставропигиални манастири от ноември 1381 г. във владение на месемврийския митрополит. Бил е подчинен на Търновската патриаршия по времето на Иван Александър в периода 1332–1367 г., а после – на Патриаршията в Константинопол. В грамотата на Иван Алексан-

дър се споменава без име длъжностно лице – дук (градски управител) или кефалия, и катепанин (капитан), вероятен пазител на правата на манастира. Иван Александър и семейството му са били едни от дарителите на манастира. Обитателите на този манастир са били освободени от двете основни повинности – кастроктисия и исимодземия, които се контролирали от въпросния дук.

Първите разкопки са правени през 1920 г. от Иван Велков и Томас Уйтмар, директор на Византийския институт в Бостън. Разкрити били основите на трикорабна, триконхална базилика с размери 28,0x18,0 м. Базиликата „Св. Богородица Елеуса“ е датирана от втората половина на VI в.

При построяването си първоначално тя не е била манастирска църква. Такава е станала след преустрояване на литургиката и пригаждането ѝ за манастирско богослужение в края на X в. Централният кораб на храма завършвал на изток с тристенна апсида и бил от-

делен от северния с плътна стена, а от южния – с 4 стълба. От север и юг е имало полукръгли певници. Страничните кораби на свой ред завършвали с триконхални помещения на протезиса и дяконикона, оформени като самостоятелни пространства към олтара. Стените пред апсидата са удебелени и образуват самостоятелно предапсидно пространство. Подпорите в наоса представлявали четири стълба с правоъгълно сечение. Базиликата е имала разчленен нартекс с вход от запад, като от двете му страни бил оформен коридор, водещ до две врати от двете страни на коридора, чрез които се влизало в две странични помещения. Базиликата е имала три строителни периода. През първия са оформени конхите, изградена е долната част на южната стена, както и четирите подпорни стълба и зидовете около входовете. През втория строителен период са зидани горната част от южната стена, южната секция на нартекса, стените на коридора и долната част на стените на северната пристройка към църквата. Също през втория период южният кораб е бил използван за различни цели, несвързани с литургиката. Намерени са следи от стенописи най-вече по южната и западната стена, както и в северозападния ъгъл на южната пристройка. В нартекса са разкрити пет големи гробници, от които три засводени, находки от гривни, обеци, токи и домашна посуда. Западно и северно от нартекса се е развил некропол.

От третия период са стените на по-късните пристройки, както и стените, при които разстоянията между подпорните стълбове са запълнени с камъни. Природно бедствие е унищожило храма и се е наложило сериозно преустройство. От този манастир произхожда иконата „Богородица Елеуса“ с богат обков, ризница и надписи, които дават ценни сведения за манастирската история. Венецът около лицето на Богородица е украсен с бисери, цветни стъкла и емайлирани плочки. Иконата е била подарена от родственик на Иван Александър – Самуил, през 1342 г., когато той вече е бил замонашен в този манастир. Надписите са разчетени и публикувани от братя Шкорпил и Т. Герасимов. Ето и самите текстове: „В царствието на благочестивия цар Иван Александър и сина му Михаил Асен, от любов и благочестие положих това украшение, направено от злато и сребро, в тази от всички почитаема и свята икона на Богородица в годината 6850 (1342).“ Вероятно от третия строителен период на манастира е вторият надпис, който гласи: „В 6850 година от сътворението на света и аз, прелюбими и истински вуйчо на най-светейшия цар Йоан Александър, възобнових от всички почитаеми храм на преблагословената ни госпожа милосърдна Богородица.“ Следващият текст е също в духа на средновековните традиции: „Подарих на същия манастир едно украсено Евангелие, сребърна кандилница с покривало, три златообшити талира и покров, други талири и везан

епатрахил с бисери, дискос, потир с поставка, сребърни стипци, два злато-обшити ръкава, везан покров с бисери, седем дяконски орария. Ако някой посегне било на златото, било на среброто или книгите, ако ли някой от тях – било патриарх или митрополит, или началник или властник, или някой от идващите в манастира – открадне, нека го постигнат проклятията на 318-те богоносни отци и участта му да бъде като на предателя Юда.“ Много по-кратък и синтезиран е четвъртият текст: „При царуването на Иван Александър и на Михаил Асен неговият прачичо Самуил прикова този приложен (окачен) венец.“

Иконата „Св. Богородица Елеуса“ е била съхранена в Археологическия музей на БАН в София. Предполага се, че този манастир в известен период също е бил митрополитски център. През XIV в. в манастира е имало 170 монаси. Ат. Божков смята, че и четирите споменати текста са от Самуил, вуйчото на цар Иван Александър, и не ги разглежда като отделни текстове, писани в различни времеви периоди. При едно земетресение в началото на XV в. голяма част от манастира и крепостната стена са паднали в морето. Останала само църквата „Св. Богородица Елеуса“.

ЛИТЕРАТУРА

Авторско проучване на място. 1988.

Божков, Ат. Българско изобразително изкуство. С., 1988.

Гагова, Кр. Тракия през Българското средновековие. С., 1995.

Герасимов, Т. Новооткрит надпис върху иконата „Богородица Умиление“ от Несебър. ИНМБ, I, 1950.

Гюзелев, В. Извори за средновековната история на България VII–XV в. в австрийските ръкописни сборки и архиви. Т. I, С., 1994.

Гюзелев, В. Несебърската архиепископия–митрополия и нейните църкви и манастири. // Сп. „Проблеми на изкуството“, кн. 1, 2004.

Гюзелев, В. Образование и грамотност в България през XIII–XIV в. Исторически преглед, кн. 5, 1983.

Гюзелев, В. Училища, скриптории, библиотеки и знания в България XIII–XIV в. С., 1985.

Делирадев, П. Принос към историческата география на Тракия. БАН. Т. I, 1953.

Дражева, Ц. Епископските центрове на Южното българско Черноморие V–XV в. – центрове на християнската култура. ИИМ – Бургас, Т. 4, 2002.

Дуйчев, Ив. Българското средновековие. Сб. на БАН, кн. XLI, кн. 21. С., 1949.

Дуйчев, Ив. Из старата българска книжнина. Т. II, С., 1944.

Иванчев, Ив. Несебър и неговите къщи. С., 1957.

Иречек, К. Пътувания по България. Пловдив, 1899.

Милетич, Л. Струмишките манастирски черкви при с. Водоча и с. Велюса. Македонски преглед, год. II, кн. 2, С., 1926.

- Михайлов, Д.** Несебър. Исторически очерк. 1965.
- Мутафчиев, П.** Към историята на Месемврийските манастири. Избрани произведения, Т. I, С., 1973.
- Николова, Я.** По някои проблеми на материалната култура в Средновековна България. (XII–XIV) в. С., 1982.
- Овчаров, Д., М. Ваклинова.** Ранновизантийски паметници от българските земи IV–VII в. С., 1978.
- Овчаров, Т.** Българските манастири XII–XVII в. В. Търново, 2004.
- Поливяни, Д. И.** Средновековният български град през XIII–XIV в. 1989.
- Рашенов, Ал.** Месемврийски църкви. Несебър. 2006.
- Русанов, Р.** Религиозният живот по времето на цар Иван Александър. // Духовна култура, кн. 2, С., 1998.
- Снегаров, Ив.** История на Охридската архиепископия – патриаршия. Ч. II. От падането ѝ под турско до нейното унищожение (1394–1764). С., 1977.
- Теоклиева-Стойчева, Ев., Съсолов, Д.** Атриумът на базиликата „Елеуса“. Месемврия. АО и Р за 1990 г. национална археологическа конференция. Ловеч. 1991.
- Тонев, В.** Българското Черноморие през Възраждането. С., 1995.
- Тотешев, А.** Манастирите в Несебър. ИНИМ, г. IX, 1992.
- Тулешков, Н.** Архитектурното изкуство на старите българи. Средновековие. Т. I, С., 2001.
- Чавръков, Г.** Средища на българската книжовност IX–XVIII в. С., 1987.
- Чанева-Дечевска, Н.** Раннохристиянската архитектура в България. IV–VI в. С., 1999.

11. Месемврийски манастир „Св. Йоан Предтеча“ – гр. Несебър, общ. Несебър

Манастирът се е намирал на мястото на сегашните почивни станции и хотели в новия град на Несебър. Преди години там е било началото на несебърските лозя около града. Църквата „Св. Йоан Предтеча“ е била изградена през втората половина на IX и началото на X в. върху по-стари основи. Според някои автори манастирът е основан още през V в., при император Лъв I (457–474), и затова се смята за най-стария манастир в Несебър. След споменатата обнова на храма през IX–X в., през XI в. е бил в упадък. По времето на Алексей I Комнин (1081–1118) е бил отново възобновен, разширен и обдарен. Още през 1112 г. е станал автокефален. Към средата на XII в. неговото монашеско братство наброявало 170 човека. От исторически извори се

знае, че по времето на този император в района на Месемврия били възобновени няколко църкви и манастири, разрушени при постоянните набези на печенези и кумани. Една ипомния на тогавашния патриарх Николай узаконила това благодеяние на споменатия император. Около 1143 г. бил съставен типик на манастира, от който се разбира част от неговата история и се дават сведения за живота в него и стопанството му. При съставянето на типика от автора бивши монаси, живеещи наблизу, му дали сведения, че при последното обновяване на манастира в него са пребивавали около 170 монаси. В типика се споменава, че по времето на императора (вероятно Йоан II Комнин) манастирът е бил обдарен с много имоти, от които до времето на съставяне на типика останали много малко поради разграбване, извършвано от мнозина лица. Предполага се, че възстановяването на манастира е било дело на императорите Йоан II и после на Мануил I или на техни близки родственници – севастократор Исак, севаст Никифор Вотаниат и неговата съпруга, дъщеря на Исак – Евдокия Комнина (с монашеското име Ксения), която многократно станала спомоществателка на манастира, включително и през 1144 г., когато е записано, че е дарила 4 златни номизми с кръст на император Михаил. По времето, когато е съставян типикът, в манастира е имало само 12 грамотни монаси. Според надпис (не е уточнено къде) църквата

на манастира била отново построена из основи през 1615 г. На терена ѝ са намерени капители с изображение на грифони – хералдическият знак на цар Михаил Шишман (1323–1330). Тук трябва да се отбележи, че в периода между 1331 и 1366 г. месемврийските църкви отново били включени в диоцеза на Търновската патриаршия, след като Иван Александър отвоювал региона. Месемврийските манастири станали ставропигиални. В Синодика на Българската църква (XIII–XIV в.) са споменати имената на месемврийските митрополити под властта на Търновската патриаршия по времето на цар Иван Асен II – Василий, Марко, Никодим, Прокъл, Доротей и Партений. Още в първите 50 години на XIII в. били изградени църквите „Св. Теодор“ (Тодор), „Св. Параскева“, „Св. Димитър“ и др. Предполага се, че в „Св. Тодор“ до 1257 г. са се пазели мощите на св. Теодор Стратилат, който се чествал на 8 февруари. Плячкосани са били от Марко Доро, брат на Джакомо Доро, адмирала на венецианската флота, при нападението на Месемврия същата година, след което били отнесени в църквата „Сан Салвадор“ във Венеция. По-малко сведения за повечето храмове в този регион има от времето на османския период. След 1367 г. Несебър и местната църква вече били трайно свързани с Константинопол и Византия, а в периода 1396–1403 г. Несебър бил превзет от османските турци. От декември 1400 г. митрополитът

на Хераклея, който бил същевременно и проедър и екзарх на цяла Тракия, бил упълномощен да бъде „екзарх на Черно море“, докато Византия по-късно не си върнала владенията. В началото на XV в. митрополит на Несебър бил Яков, починал на 28 септември 1428 г. След падането на Константинопол през 1453 г. цариградският патриарх Генадий Схоларис получил ферман от султана, по силата на който в неговия диоцез влизали черноморските митрополии Несебър, Созопол, Анхиало и Варна. Повторно църквата е била изографисана през XVI–XVII в.

През 1805 г. кърджалиите не могли да превземат Несебър и Анхиало, но разсипали този манастир, „Св. Анна“ и „Св. Никола Емонски“. През 1818 г. митрополит Йосиф възстановил манастирската църква, но по време на Руско-турската война през 1828–1829 г. тя била окончателно разсипана. През 1920 г. археологът Ив. Вел-

ков разкрил основите на триапсидна, кръстокуполна, с почти квадратен план манастирска църква в едно лозе югозападно от старите несебърски гробища. Имала полукръгла апсида, кръгъл купол, с градеж от необработени камъни и тухли, но вероятно разкопките не са продължили, тъй като не се съобщава нищо за границите, дворовете и различните постройки на манастирския комплекс. Все пак се знае, че в интериора е имало стенописна украса. На южната стена е имало ктиторски портрет от XIV в., а по стените на купола – фигури на светци в цял ръст. Достигнал до наши дни бил образът на св. Марина. Остана неопровергана версията, че манастирските сгради били съсипани през 1805 г. от хората на Тръстениклиоглу и аяните Сейфула и Мехмед Хасеки, а самият храм – през 1828 г. от русите по време на поредната руско-турска война през XIX в.

ЛИТЕРАТУРА

- Велков**, Ив. Археологически бележки за Месебрия. ГНМ. II, С., 1920.
- Гюзелев**, В. Извори за средновековната история на България VII–XV в. в австрийските ръкописни сбирки и архиви. С., 1994.
- Гюзелев**, В. Несебърската архиепископия – митрополия и нейните църкви и манастири. // Сп. „Проблеми на изкуството“, кн. 1, 2004.
- Кузев**, А., В. **Гюзелев**. Сб. Български средновековни градове и крепости. Т. I. и Т. II. Варна. 1971 и 1981.
- Михайлов**, Д. Несебър. Исторически очерк. 1965.
- Тонев**, В. Из миналото на Поморие (Анхиало) през XVIII и XIX в. Архив за поселищните проучвания, кн. 3–4, 1994.
- Тотешев**, А. Манастирите в Несебър. ИНИМ, г. IX, 1992.
- Тулешков**, Н. Архитектурното изкуство на старите българи. Средновековие. Т. 1, С., 2001.